

MIŠKO KRANJEC, STRICI SO MI PAVEDALI

Književnost

Najbrž ni naključje, da je najnovejša knjiga Miška Kranjca* pritegnila širši krog bralcev in da so jo ocenjevalci različnih literarnih nazorov in generacij tako složno pohvalili. Kranjčev roman *Strici so mi povedali* je pomembno dejanje že znotraj pisateljevega opusa: bralcem in kritikom se je najbrž že zdelo, da je Miško Kranjec najtehtnejšo besedo o svojem Prekmurju že napisal, da se je od njega — v tej obliki — zanesljivo in uspešno poslovil že s svojo *Mladostjo v močvirju* in da bi bilo sleherno vračanje v ta »zamočvirjeni prekmurski svet« (sociološka in intimno karakterološka oznaka, ki jo pisatelj v številnih konkretnih in simbolnih pomenih tako vztrajno in pogostoma uporablja) le ponavljanje samega sebe; po drugi strani pa se nam je že tudi skoraj zdelo, da vznemirljivejših proznih stvaritev ne moremo pričakovati v svetu in v obliki že znanega, pri pisateljih, ki so svoj opus »že zakrožili«, temveč pri avtorjih, ki z *novimi* idejnimi, tematskimi in izraznimi izkušnjami šele prav stopajo v našo zavest in so v celoti zraščeni s tem našim povojnim časom, uveljavljajoč v njem nove ustvarjalne postopke in prinašajoč vanj nove dileme, družbene in intimno človeške.

Vsekakor je Miško Kranjec s svojim najnovejšim romanom samo še potrdil sicer že znano resnico, da so vnaprejšnji, shematični sklepi o poteh in možnostih literature bolj ali manj nasilje nad resničnimi zakonitostmi ustvarjanja, ki se, ko je najbolj resnično, prvinsko, upira sleherni napovedi in vezanosti na pričakovanja in zahteve literarnih teoretikov. Kakorkoli že: pred seboj imamo roman, ki je vreden vse naše po-

zornosti, obsežno prozno besedilo, ki terja, da ga ocenjujemo, izhajajoč iz njega samega, ne pa od zunaj, v kakršnemkoli imenu literature nasploh.

Jalovo je najbrž razpredanje, ali so *Strici* pravi roman ali kaj drugega, pisatelj sam opozarja s podnaslovom — Ljudje, viri in pojasnila — da gre za heterogen tekst, pri katerem sta poglavitni sestavini pričevanje in sporočilo. Po širokem toku človeških usod, ki jih knjiga razgrinja pred nami, jo po pravici lahko imenujemo roman; po načinu, ko se te usode med seboj prepletajo, je to romansirana rodovna kronika; po neposrednosti pričevanja in sporočila je hkrati tudi avtobiografija, saj je pisateljeva osebnost ne samo rdeč nit, ki vse te človeške usode in njihove prigode povezuje, jih razlaga in komentira, ampak je ena od osrednjih usod prav pisatelj sam in, seveda, od vseh številnih figur Fujsov-Pickov-Kranjcev edini, ki se nam razkriva na dveh ravneh: kot eden od članov rodovne skupnosti in hkrati kot izpostavljen pripovedovalec kronike, kot »romaneskni junak«, če se smem tako izraziti, v *Veselem gostivanju* na primer, pa tudi drugod, in kot povsem dokumentarično izrisana slovenska kulturna in javna osebnost (pisatelj, poslanec) z osnovnimi podatki in oznakami, kot bi si jih lahko izposodili iz literarne zgodovine, iz poglavja o Mišku Kranjcu.

Ta element intimnega in celo intimističnega daje celotnemu kronističnemu gradivu posebno barvo. Rečemo celo lahko: če ne bi bila knjiga tako prvinska, življenjsko neposredna, bi bil ta intimistični element nedvomno moteč, ker bi obtičal na ravni zasebnega. Življenjska polnost kronike, v kateri se pisateljeva navzočnost na obeh omenjenih ravneh neprisiljeno zliva v splošni tok življenja, v to kroniko rodu in časa, pa nam prav prek te poudarjene pisateljeve navzočnosti približuje ljudi in dejanja iz preteklosti, zaradi česar prebiramo to rodovno kroniko, ki sega

* Miško Kranjec, *Strici so mi povedali* — Ljudje, viri in pojasnila. Opremil Franc Mesarič, založila in izdala Pomurska založba 1974.

skoraj sto let nazaj, kot živ, sodoben roman, kot snov iz našega časa.

Če se skušamo prek povednosti te razgibane kronike življenja, še zlasti pa prek njenega duha, dokopati do pisateljevega navdiha, bi ga najbrž našli v nenavadni, že kar usodnostno zaznamovani Kranjčevi ljubezni do ljudi, ki jih upodablja, do »močvirja«, iz katerega je sam izšel in so mu tudi vsa poznejša vračanja vanj bolj hrabrilno spoznanje o neuničljivosti življenja kot pa môra njegove socialne nemožnosti, »zamočvirjenosti«. Prednost vseh Kranjčevih uspešjših tekstov o Prekmurju, med katerimi zavzemajo eno vidnejših mest tudi *Strici*, je neka posebna sposobnost ravnovesja med socialnokritičnim opisom ljudi, razmer in časa in neko posebno človeško toplino, ki blaži, humanizira, ne pa idilično prekriva, prav nič poetizirano, največkrat docela vsakdanje, tudi surovo in kruto življenje. Ves takšen je Miško Kranjec tudi v tej knjigi: dvakrat popelje svoj rod Fujsov-Pickov skozi ekonomski in socialni razpad, dvakrat ga sproletarizira, prvič ob razpadu rodovne skupnosti, drugič ob vsesplošni gospodarski letargiji po agrarni reformi, ko ljudje sicer dobijo nekaj zemlje, a jih nova sla po življenju požene po svetu, začno se nove delitve zemlje, nova vojna in podobno. Na ravni socialne razčlembе sprotnih družbenih razmer so samo upanja, pričakovanja, bistvenih sprememb ni ali pa usodno zaostajajo za novimi potrebami in navadami novega rodu. Toda ta socialna sivina, brezupnost, katere edina in neustavljiva razvojna zakonitost je večno razslojevanje, razpadanje rodov in družin, nikoli ne prekriva individualne človekove usode, ki je vselej v ospredju, prvinska in bistvena v sleherni podrobnosti, dragocena tudi v svoji najbolj vsakdanji pojavnosti, etično čista tudi v banalnosti, v svoji psihični in socialni »zamočvirjenosti«. Rekli bi celo lahko: pri Mišku Kranjcu življenje teče linearno, pisatelj

ga ne zapleta, ne oblikuje dramatičnih vrhov, narobe: celo tam, kjer se ta vsakdanja linearnost vendarle zgosti v dramatičnost, kjer se dogajanje prevesi v dogodek, se avtor ne prepusti skušnjavi, da bi snov »pisateljsko izrabil«, da bi jo tako ali drugače slogovno in kompozicijsko izostril, poantiral, pomislil na bralečvo pričakovanje, ki na takšna, tudi slogovno izražena dramatična mesta računa, si jih želi, jih od pisatelja pričakuje, skoraj terja, toda Kranjec ohranja tudi v takih primerih kontrolirano kronistično zadržanost v očitnem prepričanju, da je življenje že samo po sebi dovolj dramatično, vznemirljivo in sugestivno. To »obvladanost« pisateljske skušnjave razkriva avtor že na samem začetku tega romana-kronike, kjer se pripoved veže neposredno na naslov — *»Mati mi je pripovedovala: o svojem rojstvu (naslov)«*, ki se je začinja lo z nesrečo njene matere Manke Pickovice, iz Rodu Fujsov. Proščenje v Turnišču je bilo krivo, da se je zaplesala pozno v popoldne s Špilakom iz Bukovja, greh pa sta napravila kar spotoma v koruzi, ga še ponovila dvakrat do doma, ravno tako v koruzah...« Takšnih primerov kronistične, iz življenja rastoče dramatičnosti, ne pa iz volje in oblikovne spretnosti pisatelja, je v *Stricih* veliko, kot na primer na začetku smrt starega Fujsa in tik pred njo humorno grotesken zaplet okrog krste, ki mu jo je še za življenja pripravil sin Jožef, in na koncu, v sklepnem poglavju romana, monumentalno preprosta materina smrt. Nekako v ravni vrsti, brez posebnih valovanj v dogajanju in doživljanju se razgrne pred nami tudi zgodba o Pickovih »mužikaših«, o »Pickovi bandi« (Veselo gostivanje), ki je že sama zase prava mojstrovina, zaokrožena novela v romanu, prava hvalnica življenju brez ene same himnične note, polna prvinske človekove sle po lepem v sebi in v svetu, sle, ki jo pisatelj izpoveduje skozi zgodbo in podobo vaških muzikantov, ki se

skušajo z glasbo »izraziti« in ki v trenutkih, ko so od nje docela prevzeti, razmišljajo o neizrazljivem v človeku in o umetnosti, ki to neizrazljivost vendarle poskuša izraziti. Ta sorazmerno obsežni intermezzo je tudi drugače zanimiv: avtobiografski delež je tu še posebej izrazit, hkrati pa izjemno uspelo vtkan v zgodbo, tu se nam pisatelj razkriva malodane v dvojni podobi hkrati: kot eden izmed junakov zgodbe in kot njen zapisovalec. Pravzaprav je v tem intermezzu, če na opis gledamo z vidika njegovega učinkovanja na nas, glavni junak razpoloženje, nekakšen trans, ki ga vaški muzikantje prebujajo v *ljudeh in se mu sami popolnoma predajo*. Hrupno veselje se prepleta z otožnostjo, spomini s sanjami, krhka zaljubljenost z nagonom, nežnost s pijanostjo, nikomur škodljiva zlaganost povnanjene podobe čustev z resničnim čustvovanjem. Ta na začetku z glasbo, petjem in vinom izzvana igra veselja se neopazno prevesi v resnične globine človeškega čutenja, ko postane veselje psihofizična potreba in višji, malodane duhovni smisel, ko je slepo, pijano sanjarjenje o čemerkoli nedosegljivem človeku nuja, kot je človeku nuja pozabiti v tej evforiji življenja na vse húdo, na vsakdanjo mizerijo, na »močvirje«. To poglavje, Veselo gostivanje, sodi med najlepše strani v slovenski prozi in po svoji privzdignjenosti, ki ga nosi neka notranja glasba, nekoliko spominja na Cankarjevega Kurenta, le da ostaja Kranjec tudi v tem besedilu fabulativno realističen, otipljivo vsakdanji, tisto, kar za trenutek dvigne ljudi nad njihovo socialno in doživljaljsko »močvirje«, je predvsem intenziteta takšnega trenutka življenja, ne pa beg iz njega ali sanjavo lebdenje nad njim. In, končno, to poglavje nam jasno razkriva pisateljevo ustvarjalno moč: v fabulo, ki bi pri šibkem peresu ostala na ravni reportažnega zapisa, je Kranjec napolnil z nečim svojim in samo iz sebe, da jo prebiramo kot pesem.

Iz pravkar povedanega je mogoče izpeljati naslednji sklep: v svojem najnovejšem romanu, *Strici so mi povedali*, se Miško Kranjec samo na videz obnaša kot zapisovalec kronist, v resnici pa je prav v tem delu nedvoumno izpričal redko sposobnost pisatelja: v tolikšni meri se je znal vživeti v svet in v ljudi, ki jih opazuje, da se je tudi sam, kot kronist in kot »junak« romana, popolnoma poistovetil s tem svetom. Toliko globoko ga je spoznal, stopil vanj, da je lahko spregovoril iz njega, ne v njegovem imenu, temveč dobesedno iz njega, v srečnem ravnovesju pripovedovalca in izpovedovalca. Zato je samo naravni nasledek takšne pisateljske metode (in sposobnosti), da je v romanu do kraja premagana kakršnakoli delitev ljudi med dobre in slabe, zato v *Stricih* ni simpatičnih in nesimpatičnih junakov, tudi početij ljudi pisatelj moralno ali kako drugače ne vrednoti, kot bi ob slehernem njihovem dejanju, tudi »nesprejemljivem«, hotel reči: Takšni smo, ljudje smo.

Skoraj presenetljivo je, kako silovito je pisatelj prevzel človek s svojo individualno usodo. Celo socialen element je razviden samo skozi človekovo intimno doživljanje vsakdanjega življenja; niti prva niti druga svetovna vojna, na primer, nista v to življenje vdrli kaj posebno usodno, pravzaprav nič, kar je pretresalo svet (in Prekmurje) v tem času, ne pušča v tem romanu več sledov, kot jih je mogoče razbrati iz prekmurskega vsakdana. Kot da je Kranjca pritegovalo predvsem tisto v človeku, ki ga je oblikovalo in spreminjalo znotraj, ne glede na velika socialna in politična gibanja v svetu. In vendar je ta roman tudi socialen in političen, toda ne na ravni idej in gesel, temveč na ravni golega življenja. V takem kontekstu je mogoče ob *Stricih* spet spregovoriti celo o realizmu in humanizmu v slovenski sodobni literaturi, ne da bi enemu ali drugemu priekali kakršenkoli pejorativen vzdevek.

Moč in vrednost te knjige sta v neposrednosti in iskrenosti nekega pričevanja o življenju, ki je prav v tej neposrednosti in iskrenosti osvajajoče, ves čas zunaj literarnoteoretičnih obrazcev, čeprav bi bila razprava tudi o čisto lingvističnih, slogovnih in kompozicijskih prvinah romana mogoča in zanimiva.

Ciril Zlobec

IVO SVETINA, BOTTICELLI

Tematika tretje pesniške knjige Iva Svetine Botticelli* je ob primerjavi s prejšnjima bolj koncentrirana, čistejša in estetsko intenzivnejša. Zbirki Plovi na jagodi pupa magnolija do zlatih vladnih palač (1971) ter Heliks in Tibija (1973) vsebujeta namreč poleg silovitega in tudi literarnozgodovinsko vabljivega erotizma še agresivne demistifikacijske postopke ter kulturnozgodovinske in celo politične provokacije, ki jih estetsko vzdržuje ironija. Knjiga Botticelli pa kaže pesniški svet, ki uprizarja eno samo eksistencialijo: erotiko. Formalni princip je približno isti: zbrisano mejo med poezijo in prozo tvorijo povedi, ki v nečlenjeni tekstovni enoti poljubno nihajo semantiko. Potrebno pa je dodati, da je niz pesniških izjav zdaj veliko bolj discipliniran in podrejen imanentni logiki teme, kar vgrajuje v metaforično nadrealistično konstrukcijo posameznega teksta razvidnejšo izpovedno težo, obenem pa celotno zbirko določeneje oddaljuje prozi in jo postavlja v območje poezije.

Kljub zgoščenemu erotizmu — ali pa prav zaradi njega — Svetinove poezije nikakor ne moremo označiti za ljubezensko liriko v tradicionalnem smislu, saj njena erotična ekspanzija v celoti presega tovrstno estetsko skuš-

njo. Razburkana in le zunaj metaforike kontrolirana žgoča erotična materija hoče zasenčiti človeški in vesoljni red: »Letim v tebi in senca leva obarva zemljo, kamne / ko med prosojne, letiš, ti, ki si sij visokih / glasov, letiš, z neba sklonjena vame, ki letim / sad v ledeni barvi besed. Klavir je posut z / lakom in moj lov prispe na cilj. Botticelli.« (str. 6). Vročičnost botticellijskih barv, dekadentno prosojna čutnost njegovih tančic na sliki Pomlad ali vlažna sveža lepota Rojstva Venere so zavestna inspiracija in estetsko gradivo Svetinovih pesmi. Še več, njegova estetska prizadevanja skušajo zbudati likovno nazorne sugestije in včasih sprožajo sinestetične učinke. »Tvoja slika je školjka, zlata živalska geometrija, / iz nje se dvigaš velika in svobodna poganska luč, / napol zrak, napol meso, iz kamna, ki ga je lepota / oblikovala po načrtih sonca. / ... / Tvoje še mokro telo / se vino iskri na Botticellijskih ustnicah« (str. 30). Mogoče je reči, da je estetska kulminacija Svetinovih tekstov prav v evokacijah slikovnih ali vizualnih dražljajev. In narobe: metaforika postaja neučinkovita tedaj, kadar se izteka v razvezano manipulacijo z jezikom, ki za hip prekrije nenehno tlenje lepote.

Zbirka Botticelli izžareva lepoto, ki postaja edini veljavni način erotičnega prebivanja, lepota je tudi način antropomorfizacije sveta. Tudi komunikacija lirskega subjekta s svetom je mogoča le prek lepote. Osnovna estetska kategorija Svetinovih jezikovnih umetnin je metafora. Metaforika se razrašča v obvladane jezikovne viharje, ki dvigajo eksotične, pravljicne in geografske prvine. Prejšnji pesnikov erotični verizem, ki pa ni bil nikoli brez estetskega konteksta, se je sprevrgel v lepoto otrok. Ovca, sonce, otrok, nebo, vino, dlan sestavljajo najpogostejši predmetni svet te poezije. »Zlata geometrija« razvršča ta svet v logiko lepote. Osrednja metafora, ki jo sestavlja sintagma Hiša

* Ivo Svetina, Botticelli (Državna založba Slovenije, Ljubljana 1975, 55 strani, opremil Bard Iucundus).